

HÖRCSIK RICHÁRD

Makkai László

(1914–1989)

Életútja

Makkai László 1914. július 10-én született a „Szamos-parti Párizsban”, Kolozsvárott,¹ Makkai Sándor teológiai tanár, későbbi püspök első gyermekeként, ahol „*egy művészi és tudományos elkötelezettségű családban nőtt fel*”.² 1935-ben a kolozsvári egyetemen történelem–magyar szakos tanári oklevelet szerzett. 1935 és 1936 között két félévet a budapesti egyetemen tanult, ahol Hajnal István és Lukinics Imre professzorok hamar felfigyeltek kivételes tehetségére. Így

alig 23 évesen, 1937-ben már doktori szigorlatot tett kelet-európai történetből. 1946-ban pedig egyetemi magántanári habilitációt nyert Hajnal professzornál.³

A kolozsvári és budapesti bölcsész-történész tanulmányait családi környezetből és neveltetéséből adódó szerves természetességgel egészítették ki és vitték tovább teológiai stúdiumai – itthon, a Sárospataki Református Teológiai Akadémián, s külföldön: 1946. évi genfi tanulmányútján, majd 1948/49-ben a leideni, bossey-i és bázeli egyetem teológiai fakultásán.⁴

1936 és 1939 között az Országos Széchényi Könyvtár fizetés nélküli, majd ideiglenes gyakornoka, egyidejűleg a Révai-könyvkiadó lektora. 1939–40-ben a miniszterelnökségnél román fordító. 1940–44-ben a kolozsvári Erdélyi Tudományos Intézet tanára. 1942-től a kolozsvári egyetemen a Román történelem, különös tekintettel balkáni és magyar kapcsolataira című tárgykör magántanára.

1945–49-ben a Kelet-európai Tudományos Intézet történeti részlegének munkatársa. 1946-ban a Kelet-európai társadalomtörténet című tárgykörből magántanári képesítést szerzett a budapesti tudományegyetemen. 1949-től az MTA Történettudományi Intézetének tudományos munkatársa, 1961-től főmunkatársa, 1976-tól 1985-ig tudományos tanácsadója.

¹ Életrajzi adatainak összefoglalását lásd: Új magyar életrajzi lexikon, IV. köt., L–Ö, 2004, 435–436.

² Hörcsik Richárd: A Doktorok Kollégiuma megalakulásának rövid áttekintése, *Collegium Doctorum* 1 (2005)/1, 10.

³ Pach Zsigmond Pál: Makkai László ravatalánál, *Confessio* 14 (1990)/2, 105.

⁴ Makkai László 70 éves, *Confessio* 8 (1984)/3, 14–16.

1950–51-ben a Sárospataki Református Teológián az egyháztörténet tanára. 1951-ben egyházi megbízatásairól lemondott. 1971-től a Debreceni Református Teológiai Akadémián az egyháztörténet professzora. 1982–87-ben a Magyar Történelmi Társulat elnöke. 1940–44-ben a Magyar Kulturális Egyesületek Országos Szövetségének titkára. 1950–51-ben a Magyarországi Ökumenikus Bizottság főtítkára. 1974-től az Országos Református Gyűjteményi Tanács elnöke volt.

Fő kutatási területeit Erdély története, illetve a magyar–román történelmi kapcsolatok jelentették. Utóbb 16–17. századi gazdaság- és társadalomtörténet, az anyagi kultúra, a termelőerők és a technika, valamint protestáns egyház- és művelődéstörténet témakörökben kutatott. Húszéves volt, amikor első publikációja megjelent, legkomolyabb munkája, *Erdély története* (Budapest, 1946), harmincéves korában került a nagyközönség elé. Erre a könyvre, amely francia nyelven is megjelent, minden történetírói fórumon felfigyeltek, Európa-szerte ismertetések jelentek meg róla. A kora középkori technikai fejlődéssel kapcsolatos kutatásai is nemzetközi figyelmet keltettek.⁵ Mindenre kiterjedő érdeklődésének középpontjában Erdély állt. Foglalkozott honfoglalás kori történetével, a nagy fejedelmekkel, az ottani egyházak sorsával. A háromkötetes *Erdély története* című kiadvány szerkesztését betegen is ellátta. 1964 és 1984 között a *Világtörténet* című folyóirat főszerkesztője, 1977-től a *Confessio* szerkesztőbizottságának ügyvezető elnöke. A történelemtudományok kandidátusa 1955-től, majd 1970-ben doktora. Az MTA levelező tagja 1985. május 9-től, rendes tagja 1987. május 8-tól. Akadémiai székfoglalóját *Erdély politikai története a X. században* címmel 1985. december 13-án⁶, rendes tagsági székfoglalóját *A malom, a középkor erő- és munkagépe* címmel 1988. április 11-én tartotta. A hazai és nemzetközi tudományos és református egyházi élet nagy tekintélyű tudósa, türelemmel viselt hosszú betegség után, életének 76. évében, 1989. december 1-jén hunyt el.

Első egyházi szolgálata

Makkai László a II. világháború után kapcsolódik be igazán a református egyház életébe, „miután lelkét megérintette a református ébredés. [...] A lelkészi szolgálatba tehát nyilvánvalóan jó okkal törekedett – írja Péter Katalin –, talán azért, mert azt remélte, hogy a háború után megújuló életben az egyház megújulásán dolgozhat a reformátusok között.”⁷ Ösztöndíjas éveit követően részt vesz az Országos Missziói Munkakö-

5 Erre vonatkozóan lásd: Endrei Walter: Makkai László a technikatörténész, In: Barcza József (szerk.): Tovább... Emlékkönyv Makkai László 75. születésnapjára, Debrecen, 1989, 11–15.

6 Pach Zsigmond Pál: Avatóbeszéd. Makkai László akadémiai székfoglalóján (1985. dec. 13.), In: Barcza József (szerk.): Tovább... Emlékkönyv Makkai László 75. születésnapjára, Debrecen, 1989, 7–9.

7 Péter Katalin: Makkai László 1914–1989. In: A Ráday gyűjtemény évkönyve, VII. kötet, Budapest, 1994, 254.

zösség munkájában, amelynek – édesapjával együtt – vezéregyénisége lesz. Elvégzi a sárospataki teológiát, miközben evangelizál, egyházi konferenciákon tart előadásokat. A középfokú bibliai tanfolyamok első sárospataki előadóképzőjének (1949) szervezője. Az 1950–52-es években az egyháztörténet előadója a pataki teológián. *„Ahogy előadás közben átalakult, sugárzott, áradó és sodró volt, kifejező és precíz, vibrálóan szuggesztív jelenség volt. Rövid időre, de igazi pataki teológiai professzor lett – írja egykori tanítványa –, nemcsak beillett a kar összességébe, hanem hozta azt, ami még kellett a többiek mellé. Például a tantárgyait.”*⁸

Máig tanulságos olvasmányok a *Református Gyülekezet* hasábjain írt tanulmányai (1950) a laikusképzésről. Jól látja édesapjával együtt, hogy a háború után nagy próbatételek várnak a magyarországi egyházakra. *„Éppen ezért kezdi a felébredt hitű reformátusok egy részének bibliaiskolai taníttatását”* – fogalmaz későbbi tanszéki utódja, Csohány János. *„Az egyetemes papság sokat hangoztatott, de kevésbé gyakorolt elvének valóra váltását az egyház megmaradása egyik eszközének tekinti.”*⁹ 1951 nyarán azonban az államosítás miatt elveszti egyházi állását Patakon. Budapestre kerül, ahol a Történettudományi Intézetben „átnevelésre” fogják. De Makkai László zseniális elméjén nem lehet túljárni. A 17. századi puritán ébredést dolgozza fel. Több, máig meghatározó művet írt a hazai és az angliai puritanizmus mozgalmáról. Ekkorra már az itthoni történészek között egyre fényesebben cseng Makkai neve. Hihetetlen mennyiségű tanulmányt, könyvet írt.

Makkai László, a történész, annak ellenére, hogy 1951-től mintegy két évtizedig nem viselt egyházi tisztséget, sohasem szakadt el a református egyháztól. *„Mint az európai, s benne a magyarországi feudalizmus kora művelődéstörténetének szintetikus jellegű művelője, a történész objektivitásával és református öntudattal mindig is vallotta, hogy a XVI–XVIII. század művelődéstörténete nagyjában és egészében a magyarországi reformáció történetével egybeesik [...] Az egyháztörténet része az általános művelődéstörténetnek.”*¹⁰

Második egyházi szolgálata

Amikor a Debreceni Református Teológiai Akadémián Tóth Endre 1970. november 15-én bekövetkezett halálával megüresedett az egyháztörténeti tanszék, Makkai Lászlót *„nemcsak a hazai, de nemzetközi téren is hírneves tudósok között tartották nyilván”*.¹¹ Érthető tehát, hogy a Debreceni Teológiai Akadémia a nagy múltú tanszéket személyével kívánta betölteni, mint aki méltó módon lép neves tudósai örökébe. Makkai László eddigi egyházi és történészi munkássága ugyan-

⁸ Kiss Pál: Kicsoda nekem Makkai László, In: Barcza József (szerk.): Tovább... Emlékkönyv Makkai László 75. születésnapjára, Debrecen, 1989, 218.

⁹ Csohány János: Makkai László, az egyházépítő, Reformátusok Lapja 33 (1989)/51, 6.

¹⁰ Hörcsik Richárd: A Doktorok Kollégiuma megalakulásának..., i. m. 10.

¹¹ Confessio 8 (1984)/3, 15.

is mindenki előtt nyilvánvalóvá tette azt, hogy ő szerves kapcsolatban látja a magyarországi református egyház történetét nemcsak a magyar, hanem az európai egyház- és művelődéstörténettel. „Személye garancia volt arra – emlékezik vissza egykori kollégája, Kocsis Elemér –, hogy a szoros értelemben vett tanításon túl a legmagasabb szinten tudja részint művelni, részint irányítani az egyháztörténeti kutatásokat és alkalmas arra is, hogy ökumenikus téren is közkinccsé tegye az eredményeket.”¹² Így vette kezdetét életének „második egyházépítő” korszaka, ami 1971-től 1983-ig az egyháztörténeti, 1983-tól 1989-ig pedig a vallástörténeti tanszék vezetését jelentette.

Tanítványai Debrecenben is rajongva tisztelték és szerették. Egy-egy előadása alkalmával zsúfolásig megteltek az előadótermek. Ünnepszámba ment, amikor sűrű budapesti és külföldi elfoglaltsága közepette Debrecenben adott elő. „Kitűnő, érthető, közvetlen hangvételű előadó volt. Diákjai [...] Debrecenben is szerették, tisztelték páratlan tudásáért és humoráért. Senkit sem buktatott meg azzal a megjegyzéssel, hogy akinek négyest adott, az már alig tud valamit.”¹³

De Makkai László nemcsak a Debreceni Kollégium, hanem a Magyarországi Református Egyház egésze tudományos és teológiai életébe is fénylő üstökösként robbant be. A teológiai oktatás mellett meghatározó szerepet vitt szerteágazó tudományszervező tevékenységével. Ezek közül is kiemelkedik a *Doktorok Kollégiuma* 1972-ben.¹⁴ Ugyanebben az évben a Debreceni Kollégiumban egyháztörténeti kutatóintézetet létesített.¹⁵ Két év múlva neki köszönhetően megszületik az *Országos Református Gyűjteményi Tanács*, aminek elnöke lesz. A református közgyűjtemények kilépnek az elszigetelődésből, a református műemlékvédelem ügye nagyot lép előre. Kezdeményező szerepet vállalt a *teológiai levelező tagozat* és a *diakóniai munkásképzés* megszervezésében. Neki lehet köszönni, hogy megszületett a *Confessio* című folyóirat.¹⁶ Megalakulásától kezdve részt vett a *Nemzetközi Kálvin-kutató Kongresszus* munkájában is, amely 1982-ben elnökségi tagjává választotta.

Szinte hihetetlen, honnan volt ennyi energiája! Alig hat év alatt hét, egymástól láthatólag különböző kezdeményezés és tevékenység. Mégis valami összeköti ezeket:¹⁷ az a szerteágazó aktivitása, ami annak a tradíciónak alapján áll, amelyet reformátusnak, főszórá után pedig kálvinizmusnak neveznek. Az egyház sok évtizedes befelé fordulása után végre ahhoz a szélesebb nyilvánossághoz fordulhat,

12 Uo.

13 Bojtor István: Dr. Makkai László, 1914–1989. In: Kováts Dániel (szerk.): Tanulmányok Prof. Dr. Dr. Csohány János tiszteletére, Sárospatak–Debrecen, 2009, 187.

14 Lásd erre vonatkozóan Hörtsik Richárd: A Doktorok Kollégiuma megalakulásának... i. m., 8–15.

15 A Közép-kelet-európai Reformációkutató Intézet igazgatója dr. Barcza József kutató professzor lett.

16 Makkai László a *Confessio* első számának beköszöntőjében fogalmazza meg a folyóirat életre hívásának körülményeit. „Vallomás és hitvallás”, *Confessio* 1 (1977)/1, 3–5.

17 Uo.

amelyről feltételezi, hogy nem közömbös számára az ország és világ dolgainak református látásmódja. „*Mi a kálvini reformációt olyan történelmi értékek tekintjük – írja Makkai László –, amelynek nemcsak múltja, hanem jelene és jövője van.*” Szerinte a kálvinizmus ugyan egyetemes emberi és nemzeti értékek letéteményese, valójában csak akkor marad hatékony, „*ha hitében eleven egyház a magva*” – fogalmaz Makkai. „*Ebben különbözik bármely szekuláris filozófiától. Aki a kálvinista hagyományokban akar állni és élni, ezt akkor tudomásul kell vennie, ha önmaga már vagy még nem hívó keresztyén. A Magyarországi Református Egyház viszont ismeri és elismeri az egyházon kívüli kálvinista kultúrkör létezését, azzal főleg a történelmi hagyományörzés, az egyéni társadalmi élet terén egynek tekinti magát s együttműködésre kész vele [...]*”¹⁸

Makkai László személyében olyan történész és teológus került az egyháztörténeti tanszékre, mi több, a református egyház teológiai tudományosságának élére, akit egyszerre ismertek el egyházi és világi területen egyaránt. „*Mindenre fogékony szellemével az egyházi tudományosságnak éppen olyan kimagasló alakja lett, mint amilyen kezdeményező volt a történészek között.*”¹⁹ Általa és a köré gyűlt egyházi tudósok munkája által a magyar református teológia áttörte azokat a barikádokat, amit a háború után emelt a kommunista hatalom és ideológia. Személye olyan hidat jelentett az egyházi és a világi, elsősorban történettudomány között, ami nemcsak Debrecennek, hanem az egész református egyháznak elengedhetetlenül fontos nyitást hozott.

A Debreceni Református Teológiai Akadémia 1989-ben, 75. születésnapján *doctor honoris causa* címmel tüntette ki hűséges professzorát, mintegy elismervén és megköszönvén közel két évtizedes munkáját. A betegágyánál, amikor átvette a kitüntetést, azt mondta: „*[...] hogy soha nem kívánt magának nagyobb megbecsülést*”.²⁰

Az erre az alkalomra készített emlékkötet előszavában írja Kocsis Elemér: „*Makkai Lászlóra nem elég azt mondani, hogy személyiség, hanem ennél több: jelenség. Egy nagyon alázatos, de elméjében hihetetlen magasságokba törő ember... Személyiségének egyik titka mély istenhite. Gyülekezetének egyszerű tagja, ígére figyelő, Krisztust követő, Istentől vezetett és tanított ember [...]* Ez termékenyíti meg egyetemes és magyar történelmi tudását. Isten megengedi neki, hogy 'tetten érje' a történelem útjain. Ez emeli áhíttá minden előadását.”²¹

18 Uo. 5.

19 Péter Katalin i. m, 254.

20 Uo.

21 Kocsis Elemér: Makkai László 75 éves, In: Barcza József (szerk.): Tovább... Emlékkönyv Makkai László 75. születésnapjára, Debrecen, 1989, 4–5.

Válogatott írásai

- Két világ határán. Havasalföldi városok és kolostorok, Kolozsvár, 1935.
Erdélyi városok, Budapest, 1940 (németül, angolul, franciául is).
Erdély öröksége. Erdélyi emlékirók Erdélyről (vál., összeáll.), I–X., Budapest, 1941.
Documenta historiam valachorum in Hungaria illustrantia usque ad annum 1400 (szerk. Fekete Nagy Antallal), Budapest, 1941.
A románok története, különös tekintettel az erdélyi románokra (társszerző, szerk., Gáldi Lászlóval), Budapest, 1941., németül 1942.
Szolnok-Doboka megye magyarságának pusztulása a XVII. század elején, Kolozsvár, 1942.
Az erdélyi románok a középkori magyar oklevelekben, Kolozsvár, 1942 (Erdélyi tudományos füzetek, 157).
Erdély népei a középkorban. Magyarok és románok, I., Budapest, 1943.
Társadalom és nemzetiség a középkori Kolozsváron, Kolozsvár, 1943.
Erdély története, Budapest, 1944., franciául: Budapest–Párizs, 1946.
Magyar-román közös múlt, Budapest, 1948, 2. kiad. 1989.
A magyar puritánusok harca a feudalizmus ellen, Budapest, 1952.
I. Rákóczi György birtokainak gazdasági iratai (1631–1648), Budapest, 1954.
A felsőtiszavidéki parasztfelkelés 1631–32, Budapest, 1954.
A kuruc nemzeti összefogás előzményei. Népi felkelések Magyarországon 1630–32-ben, Budapest, 1956.
Magyarország története I–II. (társszerző, szerk.), Budapest, 1958.
Oliver Cromwell beszédeiből, leveleiből (vál., bev. írta), Budapest, 1960.
Árpád-kori és Anjou-kori levelek (vál., bev. írta, Mezey Lászlóval), Budapest, 1960.
Az emberiség története, Budapest, 1960.
A magyar városfejlődés és városépítés történetének vázlata, Budapest, 1963.
A magyar bélyegek monográfiája, I., Budapest, 1965.
A tudomány forradalma Angliában (összeáll., bev. írta), Budapest, 1966.
Angliai Erzsébet, Budapest, 1967.
A középkor története, Budapest, 1968.
A polgári forradalmak és az újkor (Incze Miklóssal), Budapest, 1969.
A magyar történettudomány válogatott bibliográfiája 1945–1968, Budapest, 1971.
Die Geschichte Ungarns (társszerző), Budapest, 1971.
A keresztyén egyház története Magyarországon a XVII. század végéig, Debrecen, 1972; 2. jav. kiad., 1991.
A History of Hungary (társszerző), Budapest, 1973.
A reneszánsz világa, Budapest, 1974.

A feudális mezőgazdaság, Gödöllő, 1979.

Bethlen Gábor emlékezete (összeáll., bev. írta), Budapest, 1980.

Tanulmányok a Magyarországi Református Egyház történetéből 1867–1978 (szerk. Bartha Tibor), Budapest, 1983.

Debrecen mezőváros művelődéstörténete, In: Szendrey István (szerk.), Debrecen története 1693-ig, Debrecen, 1984. 493–604.

Magyarország története 1526–1686, Budapest, 1985.

Erdély a középkori Magyar Királyságban (896–1526), Erdély története I. (szerk. Mócsy Andrással), Budapest, ¹1986; ²1987.